

Janusz Lehmann

"Bulletin de l'Institut Royal du Patrimoine Artistique", T. XI, 1969 : [recenzja]

Ochrona Zabytków 26/2 (101), 158-160

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRZEGLĄD ZAGRANICZNYCH CZASOPISM KONSERWATORSKICH*

BULLETIN DE L'INSTITUT ROYAL DU PATRIMOINE ARTISTIQUE. Bruksela. Ukazuje się raz w roku.

Tom XI (1969) stron 234, ilustracje.

A. Philippot, N. Goetghebeur i R. Guislain-Witterman, *L'Adoration des Mages de Bruegel au Musée des Beaux-Arts de Bruxelles. Traitement d'un „Tüchlein”*. (Pokłon Trzech Króli Bruegla z Muzeum Sztuki w Brukseli. Konserwacja obrazu „Tüchlein”) ss. 5—33, 27 il., str. w jęz. flamandzkim.

Obraz, zwany z niemieckiego „Tüchlein” malowany jest farbą wodną na cienkim lnianym płótnie. Płótno w tego rodzaju obrazach zwykle nie jest pokryte zaprawą (gruntem). Z tego względu technika przeprowadzania konserwacji różni się zasadniczo od konserwacji obrazów olejnych na płótnie i przypomina konserwację grafiki, a najbardziej konserwację malarstwa japońskiego. W kolejnych rozdziałach autorzy podają przykłady obrazów malowanych techniką „Tüchlein”, dane techniczne i technologiczne omawianego obrazu, jego wymiary (121,5×94 cm), stan zachowania tablicy drewnianej, na którą było naciągnięte płótno, stan zachowania płótna oraz wyniki badań spoiwa i pigmentów. Dane technologiczne, stan zachowania i wyniki badań laboratoryjnych stały się podstawą wyboru właściwej metody konserwacji. Opisano poszczególne etapy konserwacji: oczyszczenie powierzchni, utrwalenie warstwy malarskiej, dublowanie, wyprostowanie pofałdowań, montaż, retusze i zalecenia dotyczące sposobu ekspozycji obrazu. Na uwagę zasługują: 1) podana metoda czyszczenia delikatnej powierzchni za pomocą kompresów z papieru japońskiego nasyconego odpowiednimi rozpuszczalnikami organicznymi, 2) metoda dublowania z równoczesnym wyrównaniem pofałdowań na kłajster skrobiowy przyrządzony według oryginalnej recepty japońskiej (recepty na przyrządzanie 2 rodzajów kleju stosowanego w Japonii podano na s. 23), 3) montaż wyrównujący naprężenie powstające wskutek zmian wilgotności względnej powietrza, polegający na położeniu specjalnego 5-warstwowego materaca z papieru japońskiego między obrazem a listwowym podramkiem. Autorzy podali specyfikację materiałów użytych w czasie konserwacji.

Etude technique de la tapisserie Tournaisienne au XVe siècle. (Studium techniczne gobelinów z Tournai z XV w.) ss. 34—58, 10 il., 3 tab., str. w jęz. flamandzkim, lit. 25 poz.

Studium składa się z krótkiego wstępu podpisanego I.P.A. oraz 3 odrębnych artykułów: 1) L. Masschelein-Kleiner, N. Znamensky-Festraets i L. Maes, *Les colorants.* (Barwniki), ss. 34—41. Autorzy podają wyniki badań analitycznych barwników 16 gobelinów z XV w. z Tournai, znajdujących się w różnych muzeach świata. Badania mikrochemiczne pozwoliły na niewątpliwą identyfikację barwników roślinnych i nośników (zapraw). Ogólne rozważania na temat farbowania gobelinów i metod identyfikacji barwników oraz wyniki badań barwników z 3 fragmentów gobelinu zamieszczono w poprzednim tomie Biuletynu. 2) R. Lefève i J. Vynckier, *La texture.* (Tekstura) ss. 41—53, 5 il. 2 tabl. Autorzy podają wyniki badania technologicznego włókien nici, splotów i sposobów wykonania 44 gobelinów z Tournai, znajdujących się w różnych muzeach świata. 3) J. P. Asselberghs

i R. Versteegen, *Contribution de la photographie.* (Udział fotografii) ss. 53—56, 2 il. Autorzy omawiają sposoby wykorzystania do porównań makrofotografii fragmentów gobelinów znajdujących się w różnych miejscach, technikę wykonywania zdjęć makro oraz podają wymagania, jakie muszą spełniać takie zdjęcia.

N. Goetghebeur, *Examen et traitement d'un sarcophage égyptien du Vleeshuis á Anvers.* (Badanie i konserwacja sarkofagu egipskiego z Vleeshuis w Antwerpii) ss. 59—65, 4 il. str. w jęz. flamandzkim. Artykuł zawiera przebieg i wyniki identyfikacji materiałów drewnianego sarkofagu, polichromowanego, stan przed konserwacją, dane dotyczące sposobu wykonania konserwacji i kryteria doboru materiałów do wypełnienia ubytków drewna (figowego), utrwalenie malatury i retuszu. Zidentyfikowano następujące materiały: drewno — figowe, zaprawy — glina i kreda, spoiwo — guma z tamaryszka lub platanu, spoiwo malatury — cukry (miód?), barwniki — błękit egipski, ochra czerwona, kreda, auripigment; werniks żywiczny.

H. Roosens, *Merovingische gouden sierschijf van Rosmeer. Archeologisch onderzoek.* (Fibula Merowińska ze złota i emalii znaleziona w Rosmeer. Studium archeologiczne) ss. 67—73, 6 il., str. w jęz. francuskim, lit. 6 poz.

Autor opisuje wyjątkowo cenną fibulę znalezioną w 1969 r. w grobie nr 90 na cmentarzysku w Rosmeer, datowaną na 610—620 n.e. oraz porównuje znalezisko ze znanymi fibulami merwińskimi w Wittlingen, Engelmanshoven, Baslieux, Kobern i Beckum.

D. Thomas-Goorieckx, *Une fibule mérovingienne en orfèvrerie cloisonnée trouvée á Rosmeer. Examen de laboratoire.* (Fibula merowińska ze złota i emalii znaleziona w Rosmeer. Badanie laboratoryjne) ss. 73—80, 5 il., str. w jęz. flamandzkim, lit. 8 poz. Autorka podaje wyniki badania technologicznego, opis emalii i kamieni szlachetnych (granaty), osadzenia emalii i kamieni, opis filigranów i wytłoczeń. Fibula pokryta była czarnymi tłustymi osadami, pochodzącymi z rozłożonego drewna i innych substancji organicznych. Oczyszczono ją benzenem, amoniakiem i cjanidem potasu w kąpielach przy użyciu ultradźwięków.

P. de Henau i Ba Tint, *Contribution á l'étude des peintures murales de Pagan en Birmanie.* (Przyczynek do studium malowideł ściennych w Pagan w Birmie) ss. 82—93, 5 il., str. w jęz. flamandzkim. Artykuł zawiera: 1) identyfikację, lokalizację i ogólny opis malowideł, 2) opis pobranych próbek, 3) badanie mikroskopowe minerałów, struktury, stanu krystalicznego, porowatości, układu warstw, 4) analizę chemiczną składników rozpuszczalnych w wodzie i 25% roztworze kwasu solnego, 5) analizę mikrochemiczną metodą testów celem określenia pigmentów, wypełniaczy, spoiw. Przebadano 12 prób zapraw z malatur pochodzących z 7 świątyn z XII—XIII w. z okolicy Pagan. Podano opisy obrazów mikroskopowych szlifów cienkich, pięciokrotnie powiększonych, tabelę składu mineralnego 12 prób zapraw, wyniki analizy gra-

* Stały przegląd zagranicznych czasopism konserwatorskich obejmuje 11 wydawnictw, których zestaw zamieszczono w z. 3 (62) rocznika XVI (1963) „Ochrony Zabytków”, s. 69.

nulometrycznej kruszywa oraz krzywe kumulatywne frakcji piasku w zaprawach, wyniki identyfikacji pigmentów warstwy malarskiej, przeprowadzonej metodami mikroanalizy chemicznej. Wykryto: cynober, ochrę jasną i ciemną, malachit, czern węglową i gips. Próby identyfikacji spoiwa metodą widmowej analizy absorpcyjnej w podczerwieni nie dały wyniku, ponieważ widmo absorpcji nie jest podobne do żadnego z widm wzorcowych posiadanych przez Instytut. Wszystkie badane próby reprezentują jednakowy technologicznie typ malowideł na cienkiej warstwie gipsu nałożonej na zaprawę wapienną (10 przypadków) lub glinianą (2 przypadki), ścisłą, o małej porowatości. Malowidła wykonywane były na suchym podkładzie.

M. Baes-Dondeyne, *Een teruggevonden luik van het Brussels Geboortetabel uit The Cloisters te New York. (Odnalezione skrzydło brukselskiego ołtarza „Narodzenie” z Cloisters w Nowym Jorku)* ss. 93—108, 4 il., str. w jęz. francuskim, lit. 7 poz.

W Cloisters — oddziale sztuki średniowiecznej Metropolitan Museum w Nowym Jorku — znajduje się poliptyk brukselski z XV w. przedstawiający Narodzenie. Ołtarz ten był niekompletny. Konserwator Metropolitan Museum Th. Rousseau znalazł ponad 20 lat temu 1 skrzydło ołtarza, przedstawiające scenę Zwiastowania, w prywatnej kolekcji angielskiej. Kolejność scen poliptyku wynikała z rozważań przepisanych na poniedziałek (*Meditations Vitae Christi*), tak że brakujące skrzydło powinno przedstawiać Ofiarowanie Chrystusa w świątyni. Dzięki pracy Narodowego Centrum Badania „Prymitywów Flamandzkich” stwierdzono, że w jednej ze szwajcarskich kolekcji prywatnych znajduje się obraz przedstawiający obrzezanie, malowany przez malarza brukselskiego około 1450—1460, pod bezpośrednim wpływem Rogera van der Veyden. Obraz ten okazał się brakującym skrzydłem poliptyku znajdującym się w Cloisters. W artykule wskazuje się na celowość wszczęcia poszukiwań archiwalnych w Segowii (Hiszpania), które mogą dostarczyć danych dotyczących fundatora poliptyku, tematu obrazu brakującego na rewersie sceny zwiastowania, historii poliptyku i okoliczności sprzedaży 2 skrzydeł.

I. Vandevivere, R. Guislain-Wittermann, *La Lamentation du Maître de la Virgo inter Virgines à l'hôpital Saint-Nicolas d'Enghien. („Oplakiwanie” Mistrza Virgo inter Virgines w szpitalu św. Mikołaja w Enghien)* ss. 109—133, 14 il., str. w jęz. flamandzkim. W latach 1965—1966 poddany został konserwacji obraz malowany na desce dębowej formatu 79×65 cm., zagrożony zniszczeniem. Przedstawiał oplakiwanie i pochodził ze szpitala św. Mikołaja w Enghien. Przeprowadzona analiza stylistyczna i ikonograficzna, poszukiwania archiwalne i studium literatury pozwoliły na przypisanie obrazu Mistrzowi Virgo inter Virgines i datowanie na 1480—1490. W części artykułu poświęconej konserwacji autorzy opisali stan zachowania obrazu przed konserwacją, skład materiałowy i topografię warstwy malarskiej, opis zabiegów mających na celu zabezpieczenie obrazu przed dalszym niszczeniem, oczyszczenie, uwolnienie od szpecących prze-malowań i retuszu.

A. M. Didier-Lamboray, *Deux vitraux de l'Histoire de Daniel d'après Martin van Heemskerck à l'église Saint Antoine de Liège. (Dwa witraże przedstawiające Historię Daniela według Martina van Heemskercka w kościele pw. św. Antoniego w Liège)* ss. 134—141, 4 il., str. w jęz. flamandzkim. Autorka przeprowadza porównanie witraży kościoła pw. św. Antoniego w Liège z miedziorytami Martina van Heemskercka (1498—1572) wydanymi w 1563 i 1565 r. i stwierdza, że autor witraży powtórzył dokładnie sceny przedstawione na miedziorytach.

M. Sonkes, *Notes sur des procédés de copie en usage chez les primitifs flamands. (Nota na temat wykonywania kopii przez „prymitywów flamandzkich”)* ss. 142—153, 10 il., str. w jęz. flamandzkim.

Na podstawie badań przeprowadzonych w Narodowym Centrum Badania „Prymitywów Flamandzkich” autor udowadnia, że w XV w. obok pracowni wielkich mistrzów istniały warsztaty, których produkcja zbliżona była do produkcji rzemieślniczej i które zadawały się dostarczaniem swojej klienteli kopii dzieł wielkich mistrzów.

G. Amand de Mendieta, J. M. Lequeux, *Les Nalinnes, orfèvres dinantais du XVIIIe siècle et leur oeuvre. (Nalinne'owie, XVIII-wieczni złotnicy z Dinant i ich dzieło)* ss. 153—166, 4 il., str. w jęz. flamandzkim, katalog prac.

W ramach pracy nad inwentarzem fotograficznym sanktuariów belgijskich autorzy odnaleźli szereg dzieł wykonanych przez złotników z rodziny Nalinne z Dinant, znanej w latach od 1725—do ok. 1770. Podają rysunki punc kolejnych sukcesorów zakładu — Gilberta, Karola, Karola i Arnolda oraz Henryka Gilberta Nalinne'ów.

B. Geukens, *Het zilveren beeldje van Sint Pieter uit de Schat van Tongeren. Een werk van Meester Leonard van Luik. (Szw. Piotr — srebrna figurka ze skarbcza w Tongres. Dzieło mistrza Leonarda z Liège)* ss. 167—171, 3 il., str. w jęz. francuskim.

Seria srebrnych figurek przechowywanych w skarbcu bazyliki w Tongres składa się z 2 grup, według podziału chronologicznego. Kilka z nich pochodzi sprzed 1435 r., pozostałe z 1 połowy XVI w. Opisywana figurka Św. Piotra zaliczana była do pierwszej grupy. Po dokładnym zbadaniu i sprawdzeniu dokumentów z archiwum okazało się, że została ona wykonana w 1530 r. przez mistrza Leonarda z Liège. Niektórzy autorzy sugerują identyfikację mistrza Leonarda z Liège ze znanym złotnikiem z Liège Leonardem de Bommershoven.

D. Coeckelberghs, *Précisions sur la vie et l'oeuvre du peintre restaurateur bruxellois Frédéric Dumesnil (vers 1710—1791). (Szczegóły dotyczące życia i dzieła malarza konserwatora brukselskiego Fryderyka Dumesnila (ok. 1710—1791))* ss. 172—178, 2 il., str. w jęz. flamandzkim.

Artykuł zawiera zarys chronologiczny działalności F. Dumesnila jako malarza artysty, eksperta autentyzmu i wartości dzieł malarstwa i konserwatora. Wskazano wiele źródeł archiwalnych i bibliograficznych dotyczących Dumesnila.

J. Jansen, *Een onbekend werk van Hieronymus III Francken te Balen. (Nieznane dzieło Hieronima III Francken w Balen)* ss. 179—180, 1 il., str. w jęz. francuskim. Nieznany obraz Hieronima III Francken — „Odwiedziny 3 aniołów u Abrahama” (olej na płótnie, wym. 208×156 cm) znajduje się w kościele św. Andrzeja w Balen (prowincja Antwerpia). Obraz jest sygnowany — J. Francken i datowany — 1656.

J. Lafontaine-Dosogne, J. J. Bolly, *Tableaux peu connus d'Engelbert Fisen (1655—1733) dans les provinces de Namur et de Liège. (Malo znane obrazy Engelberta Fiseny (1655—1733) w prowincjach Namur i Liège)* ss. 181—185, 2 il., str. w jęz. flamandzkim. W artykule opisano 3 obrazy mistrza z Liège, Engelberta Fiseny: 1) „Anioł Stróż”, olej na płótnie, wym. 102×179 cm., Isnes, kościół Saint-Hadelin, 2) „Ukrzyżowanie”, olej na płótnie, wym. 133×306 cm., Sur-le-Mez, kościół Świętych Aniołów Stróżów, 3) „Uczta w Emaus”, olej na płótnie, wym. 90×103 cm., wykonany dla klasztoru cystersów w Vivegnis k. Liège, obecnie w prezbiterium kościoła Grand Axhe k. Warremme.

Chronique 1968 (Kronika 1968) ss. 187—230, str. w jęz. francuskim i flamandzkim. Kronika zawiera tylko najważniejsze informacje: 1) Powiększenie zasobów archiwum fotograficznego o 10 623 nabytki z tego 2 830 fotografii inwentarza sanktuariów belgijskich, pozostałe — fotografie dzieł z kolekcji publicznych

i prywatnych, wystaw, dzieł artystów współczesnych oraz zakupione dawne fotografie prywatne. 2) Wykonanie dla oddziału konserwacji ponad 600 fotografii zabytków malarstwa sztalugowego i ściennego, polichromowanej rzeźby drewnianej, zabytków z metalu, kamienia i materiałów organicznych. Dla oddziału konserwacji wykonano poza tym szereg fotografii kolorowych, rentgenogramów, fotografii luminiscencji w pozafioletecie i fotografii w promieniach podczerwonych. 3) Oddział konserwacji wykonał badania i przeprowadził konserwację 39 obrazów na płótnie i drewnie, 3 malowideł ściennych, 13 drewnianych rzeźb polichromowanych, kilkaset drobnych zabytków metalowych i po kilkadziesiąt zabytków kamiennych i z materiałów organicznych. Kronika podaje również prace wy-

SOBSZCZENIJA. Wyd. Ministerstwo Kultury SSSR — Wsiesojuznaja Cienralnaja Nauczno-Issledowatielskaja Laboratorija po Kinsierwacii i Riesterawracii Muziejnych Chudożestwiennych Ciennostiej (WCNILKR). Moskwa. Wydawnictwo ciągłe, nieperiodyczne.

Tom 27 (1971), 251 stron, ilustracje.

Pod ogólną redakcją I. P. Gorina zawiera 18 artykułów, podzielonych na następujące grupy tematyczne:

- 1) Fizyczne i chemiczne metody badania.
- 2) Problemy konserwacji.
- 3) Biologiczne niszczenie obiektów muzealnych i metody ich ochrony.
- 4) Badania technologiczne i stylistyczne.
- 5) Badania i atrybucja miniatur bizantyjskiego ewangeliiarza ze zbiorów Państwowej Biblioteki im. M. E. Sałykowa-Szczedrina.
- 6) Praktyczna konserwacja.
- 7) Ochrona.
- 8) Informacja.

Pierwsza grupa tematyczna obejmuje następujące artykuły: L. I. B a s z m a k c w a, *Rientgienologiczeskie issledowanije proizwiedienii žiwopisi w GCCh NRM. (Rentgienologiczne badanie dzieł malarstwa w GCCh-NRM)*, ss. 2—26, 23 il., str. w jęz. ang., lit. 4 poz.

Artykuł podaje różne metody badania rentgenograficznego dzieł malarstwa stosowane w GCChNRM (Państwowa Centralna Artystyczno-Naukowa Pracownia Konserwatorska im. I. E. Grabarja, Moskwa). W kolejnych rozdziałach autorka rozważa zastosowania do badania obrazów zasady metod kompensacji różnic zaciernienia rentgenogramów, rentgenografii kątowej, tomografii i elektronografii. Do kompensacji autorka używa proszku tworzywa sztucznego AKR (poliakrylan etylu) produkcyjnej radzieckiej. Przed wykonaniem zdjęcia proszkiem tym wypełnia się zagłębienia i nierówności obiektu. Rentgenogramy wykonywano metodą kątową przy pozycji lampy w stosunku do obiektu pod kątem 90—45° do płaszczyzny powierzchni malowanej. Do wykonywania zdjęć stosowano radziecki aparat rentgenowski R.U.M. 7, produkowany seryjnie, uniwersalny dla celów diagnostyki medycznej. Stosowane napięcia ok. 30 kV, natężenia rzędu 5 mA, czas naświetlania 20—30 sek., odległość lampy od obrazu rzędu 80 cm. Rentgenogramy warstwowe (tomogramy) uzyskiwano drogą obrotu obiektu z jedyną prędkością w płaszczyźnie osi symetrii deski obrazu pod kątem 85—50°, przy nieruchomej lampie rentgenowskiej. Elektronografię przeprowadzono eksperymentalnie. Wykonano zdjęcie elektronograficzne przed i po konserwacji obrazu formatu 30×40 cm, nieznanego artysty, przedstawiającego głowę kobiety. Elektronografia ujawnia zamalunki i retusze i może być w przyszłości stosowana w codziennej praktyce konserwatorskiej.

G. P. Lepniew, N. G. Gierasimowa, P. Ch. Itkina, *Mietody opriedielenija aktiwnoj kislotnosti*

konane w Instytucie, dotyczące mikrochemicznej analizy fizyko-chemicznej spoiw, barwników, materiałów do konserwacji i innych tworzyw dzieł sztuki, datowania za pomocą pomiaru promieniowania izotopu węgla C₁₄. Odnotowuje nabytki biblioteki centralnej oraz podaje różne inne informacje, jak np. dane z konsultacji, wyjazdów studyjnych, kolokwiów, kongresów, staży i ważniejszych prac Narodowego Centrum Badań „Prymitywów Flamandzkich”.

Publications 1968 (Publikacje 1968) s. 231—234. Wymieniono 42 noty bibliograficzne prac Instytutu i 8 not bibliograficznych Narodowego Centrum Badań „Prymitywów Flamandzkich”.

Janusz Lehmann

bumażnych dokumentow i proizwiedienii grafiki. (Metody oznaczania aktywnej kwasowości papierowych dokumentów i obiektów grafiki), ss. 26—37, 2 il., 3 tab., str. w jęz. ang., lit. 17 poz.

Autorzy podają metodę oznaczania odczynu pH papieru dokumentów i rycin. W przeciwieństwie do powszechnie stosowanych metod oznaczania zakwaszenia papieru w przemyśle, metoda proponowana przez autorów nie wymaga dużej ilości próby. Opracowano 3 warianty metody: 1) oznaczania kwasowości papieru za pomocą płasko zakończonych elektrody szklanej specjalnej konstrukcji, podłączonej do pH-metru (metoda kontaktowa); 2) przez położenie na czas 1 minuty 2 kropli wody na powierzchnię papieru, zebranie ich mikropipetą i pomiar pH uzyskanego w ten sposób ekstraktu za pomocą mikroelektrody (metoda kropłowa); 3) ekstrakcję 2 mg pobranych w miejscach dopuszczalnych strzępków papieru w 2 kroplach wody destylowanej na szkiełku zegarkowym lub zagłębionym szkiełku przedmiotowym i pomiarze po kilku minutach pH przy użyciu mikroelektrody szklanej pH-metru. W artykule zamieszczono tabele zawierające: 1) wyniki pomiarów kontrolnych pH różnych rodzajów papieru współczesnego i zabytkowego, przeprowadzonych różnymi metodami (kontaktowa, kropłowa, ekstrakcji strzępków i standardowa); 2) określenie pH niemieckich rycin z XV—XVI w. oraz wyniki oznaczenia pH papierów wyprodukowanych w 1961 r. w fabryce Goznak.

E. M. Nasziwanko, N. G. Borisowa, *Opriedielenije sostawa sztukaturnych słojew mietodom mikropietrografii. (Oznaczenie składu warstw zaprawy metoda mikropetrografii)*, ss. 37—43, 4 il., str. w jęz. ang., lit. 7 poz.

Artykuł zawiera opis metodyki i wyniki mikropetrograficznego badania prób 3-warstwowych zapraw pobranych z soboru św. Sergiusza w Feodosji na Krymie (XIV w.). Badania przeprowadzono metodą szlifów cienkich pod mikroskopem polaryzacyjnym MIN-8 produkcji radzieckiej, ze stolikiem integracyjnym Andina ISA. W wynikach podano opis obrazów mikroskopowych uzupełniony fotografiami, skład mineralogiczny i petrograficzny w procentach dla poszczególnych warstw oraz struktury warstw.

J. I. Grenberg, *Oczerki istorii tiechniko-tiechnologiczeskich issledowanij žiwopisi. Ot chemiczeskogo analiza do fiziko-chimiczeskogo issledowanija. (Zarys historii technicznego i technologicznego badania malarstwa. Od analizy chemicznej do badania fizykochemicznego)*, ss. 43—95, 13 il., 2 tab., str. w jęz. ang., lit. 135+8 poz.

II część artykułu (patrz Soobszczenia t. 26) zawiera rozdziały poświęcone: 1) ewolucji zastosowania analizy chemicznej do badań malarstwa, aż do zajęcia się przydatnością badań fizykochemicznych; 2) zastosowaniu analizy mikrochemicznej materiałów składowych ma-